

Наталія Бойко

НЕФОРМАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ONLINE КОМУНІКАЦІЯ – НОВІТНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті висвітлюються особливості громадянської активності українців у мережі Інтернет. Окреслюється специфіка неформальної соціально-політичної online комунікації в сучасних умовах українського суспільства. Визначається її вплив на перцепцію та оцінку суб'єктом загального стану напруженості в сучасному українському суспільстві. Виявлено основну загальну тенденцію online активності українців, притаманну сьогоденню: зростання в суспільстві потреби в отриманні різноманітної політичної новинної інформації online та збільшення політично забарвленої неформальної online комунікації, обговорення політично забарвленої проблематики в мережі.

Ключові слова: Інтернет-активність, громадянська online активність, соціально-політична неформальна online комунікація, соціальна напруженість.

Natalia Boyko. Informal socio-political online communication - new factor of social stress in the modern society. The article focuses on the peculiarities of the civic activity of Ukrainians on the Internet.

Бойко Наталія Леонідівна – кандидат соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України.

Describes of informal socio-political online communication in the modern conditions of Ukrainian society. The influence of it on perception and assessment of the subject of the general state of tension in modern Ukrainian society is determined. The basic general tendency of Internet activity of Ukrainians users: the growth in the society of the need for obtaining various political news information online and the increase of politically-colored informal online communication, discussions of political and civic issues in the network.

Key words: *Internet activity, civic online activity, socio-political informal online communication, social tension.*

Сьогодні Інтернет-мережа є невід'ємною складовою суспільно-політичного життя країни. Буремні революційні події 2013–2014 рр. ще раз підтвердили значущість всесвітньої мережі, засвідчивши нові можливості впливу online активності в сучасному соціальному процесі. Так, восени 2013 року миттєвою online реакцією мережі на жорсткий розгін студентів на Майдані наприкінці листопада став пост у соціальній мережі Фейсбук Мустафи Найєма (відомого та популярного блогера і журналіста, а нині й депутата Верховної Ради України), в якому він зазначив – «ви як хочте, а я завтра виходжу на Майдан, хто зі мною?». І сотні людей (фоловерів блогера в соціальній мережі) відгукнулися на цей заклик та вийшли на вулицю, надавши приклад для інших громадян країни. Так online активність у соціальній мережі стала вагомим поштовхом розгортання революційної активності offline, яка згодом призвела до значущих суспільно-політичних змін у країні. Дійсно, мережа сьогодні є простором соціально-політичної громадянської активності українців, простором, в якому вони реалізують свої політичні, громадянські та соціальні запити. Це новітній феномен сучасного суспільно-політичного буття країни, який уже неможливо ігнорувати в сучасному світі. Ведучі ТВ новин дедалі частіше звертаються до Інтернету як джерела найсвіжіших, оперативних новин та інформації, яка надходить безпосередньо з місць подій і містить фото- та відеоматеріали безпосередніх свідків. Міністри активно ведуть сторінки у Фейсбуці, розповідаючи про ситуацію в країні, свої рішення і досягнення та отримуючи тисячі коментарів до своїх постів.

Польові, революційні комбати стають відомими після того, як їхні сторінки в соціальних мережах набувають популярності та з'являються тисячі дописувачів. Волонтери в соціальних мережах створюють групи, допомагаючи армії, переселенцям тощо.

Нівелювати вплив online активності громадян на ситуацію та події в країні сьогодні неможливо, тим більше в умовах кризового, нестабільного соціуму, який сприяє посиленню соціальної напруженості та уможливує імовірність нових соціально-політичних вибухів у такому суспільстві.

Аналізуючи імовірність вибухонебезпечності ситуацію в країні, слід зважувати на те, що «кризовий соціум є одночасно і нестабільним, і нестійким, переживає неузгоджені різкі зміни в структурній, соціокультурній, інституціональній сферах. Інтегральною характеристикою такого суспільства в об'єктивному вимірі є система соціальної напруженості, а в суб'єктивному – напруженість у системі зав'язків індивіда з різними соціальними суб'єктами (індивідуальними та колективними)... На тлі високого рівня системної напруженості може поставати суб'єктивна напруженість різного рівня. Так само неоднозначним є зв'язок і між суб'єктивною напруженістю і готовністю до протестних дій. Високий рівень напруженості може як підсилувати, так і блокувати протестну активність... В Україні ситуацію з року в рік стабільно оцінюють як напружену більше половини опитаних. Виняток становив лише 2014 рік, коли панувала оцінка ситуації як критичної, що фактично і відбивало реальний суспільний конфлікт. Наразі динаміка свідчить про поступовий вихід з критичної ситуації та повернення до стану «фонові напруженості». Проте, оскільки конфлікт усе ще залишається досить помітним, важливим є виокремлення чинників, які найбільшою мірою сприятимуть оцінці ситуації як напруженої» [1, с. 48].

Метою нашої статті стало висвітлення особливостей громадянської активності українців у мережі, окреслення специфіки неформальної соціально-політичної online комунікації в сучасних умовах українського суспільства, визначення її впливу на перцепцію та оцінку суб'єктом загального стану напруженості в сучасному українському суспільстві.

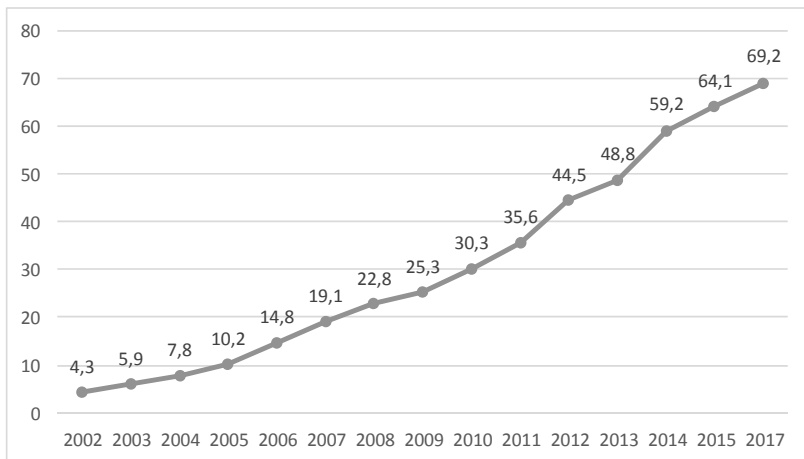
У статті наводяться результати багаторічного соціологічного моніторингу, який регулярно проводиться Інститутом соціології НАН України починаючи з 1992 року. Він є комплексним соціологічним дослідженням стану українського суспільства. Вибірка (1800 чоловік) репрезентує доросле населення України у віці від 18 років за усіма основними соціально-демографічними показниками.

Моніторинг ситуації щодо користування Інтернетом в українському суспільстві, який проводиться нами починаючи з 2002 року, демонструє неспинне й динамічне зростання кількості українських користувачів всесвітньої мережі, засвідчує постійне нарощування та урізноманітнення інтернет-активності українців та демонструє активну реакцію користувачів на будь-які соціально-політичні процеси, які відбуваються в суспільстві.

Сьогодні вже понад дві третини дорослого населення України є користувачами Інтернету (*див. Графік 1*).

Графік 1

Інтернет-користувачі в Україні (%)



Революційними для «інтернетизації» країни, коли відбулися вагомі кількісні та якісні зрушення цих процесів, стали 2006 та 2013 роки. Група українських користувачів стала стрімко зростати

починаючи з 2006 року. Тоді ж почали відбуватися певні зрушення в суспільній свідомості українців щодо сприйняття Інтернету як необхідної умови їх якісного існування та функціонування в сучасному світі [2].

Аналіз характеристик інтернет-користування за типом поселення засвідчує, що великі міста вже давно перестали бути єдиними осередками користувачів Інтернету в Україні. Дослідження фіксує впевнене зростання кількості користувачів Інтернету і в маленьких містах, і сільській місцевості. Впродовж останніх років «Невелике місто» та «Село» продовжують активно нарощувати кількість користувачів Інтернету. Водночас зростання кількості користувачів мережі в мегаполісі та у великих містах України демонструє певне уповільнення цього процесу. Максимальне зростання кількості користувачів Інтернету, порівняно з попереднім роком, у Києві було зафіксовано у 2005 році, а у великих містах – у 2012 році. Для мешканців сільської місцевості такий якісний стрибок збільшення користувачів було зафіксовано у 2014 році, коли більше 45% мешканців села зазначили, що є користувачами мережі, значно (на 19%) перевищивши показник попереднього року (26,9% у 2013 році). У 2017 році «Село» продовжує демонструвати найбільш потужне нарощування кількості інтернет-користувачів, порівняно з іншими типами поселення.

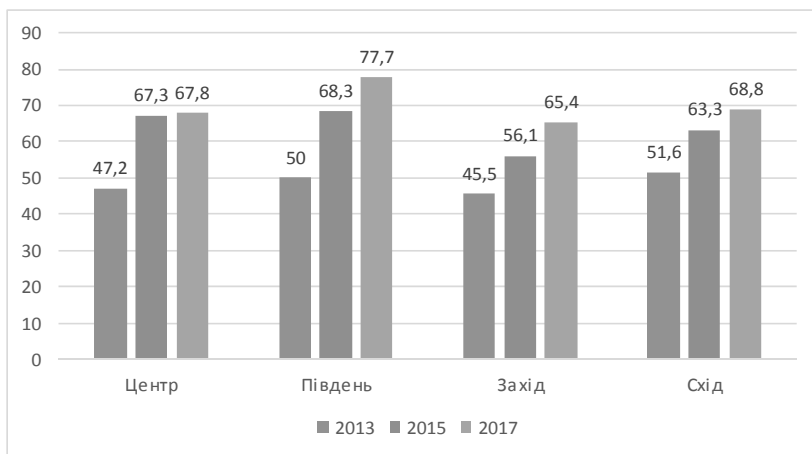
Розгляд особливостей соціально-політичної online активності передбачає й аналіз регіональних відмінностей такої активності. Тож наголосимо, що дослідження регіональних особливостей долучення громадян України до всесвітньої мережі Інтернету засвідчує неухильне зростання кількості користувачів у всіх регіонах. Найменша кількість користувачів мережі Інтернету

У дослідженні використаний такий розподіл регіонального складу за областями: «Захід» – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області. «Центр» – Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська області. «Південь» – Запорізька, Миколаївська, Херсонська та Одеська області. Східний регіон («Схід») вбирає Донецьку, Луганську, Дніпропетровську та Харківську області. Проте наголосимо, що в дослідженні, аналізуючи соціально-політичну інтернет-активність, також використовується більш дрібний регіональний розподіл респондентів Східного регіону.

сьогодні, як і в попередні роки, фіксується у Західному регіоні (див. *Графік 2*). Проте слід зазначити, що саме цей регіон є одним з тих, який здійснив значний стрибок у нарощуванні інтернет-користування протягом останніх років, збільшивши кількість користувачів у регіоні майже на 10%, з 56,1% у 2015 році до 65,4% у 2017 році.

Графік 2

Користувачі Інтернету у різних регіонах України (%)



Переважає кількість українських користувачів зазначають, що користуються Інтернетом щодня (67%) або декілька разів на тиждень (25,5%). Така інтенсивність користування мережею дозволяє збільшувати якість всебічного використання Інтернету. Наголоsumo, що така інтенсивність користування Інтернетом є переваж-

Зокрема Східний регіон для цієї мети поділяється на дві групи – у першу групу («Схід») входять Дніпропетровська та Харківська області Східного регіону, на території яких не відбувається бойових дій. Друга група («Донбас») – частина Донецької та Луганської областей, яка зараз підконтрольна Україні. На непідконтрольних територіях Донецької і Луганської областей та в Криму дослідження не проводилось.

ною для користувачів усіх соціально-демографічних груп (тип поселення, регіон, вік, освіта). Мережа використовується переважно «декілька разів на день» респондентами усіх означених груп.

Сьогодні набуває сталого виміру і характеристика переважних місць використання Інтернету в країні. Фіксується абсолютний пріоритет домашнього використання мережі (більше 90% українських користувачів Інтернету), який притаманний усім соціально-демографічним групам населення України.

Усі означені тенденції розвитку інтернет-активності в країні дозволяють українським користувачам всебічно використовувати інтернет-мережу, зокрема, і для реалізації своєї громадянської активності (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Громадянська активність українських користувачів у мережі Інтернет
(%, 2017)

<i>Варіанти відповідей:</i>	2017 N=1245
Читаю інформацію на сайтах різноманітних державних і недержавних організацій	39,3
Відстежую новини суспільно-політичного життя	41,5
Читаю блоги, сторінки політиків, громадських діячів	13,7
Звертаюся до офіційних установ, організацій для розв'язання особистих або громадських проблем	3,6
Звертаюся до громадських, міжнародних організацій	1,5
Висловлюю свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій тощо	4,5
Залишаю коментарі на публікації з соціальних, суспільно-політичних питань	7,1
Обговорюю на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя	5,3
Підтримую соціальні заходи, ініційовані користувачами в мережі (як-то, допомога солдатам АТО, переселенцям, хворим, протестні акції проти незаконної забудови тощо)	7,2

Сам ініціюю через Інтернет певні соціальні заходи та дії	2,3
Отримую електронні державні послуги (е-регістрація, е-довідка, е-черга, тощо)	4,9
Підтримую або ініціюю електронні петиції, звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування тощо (е-петиції, е-звернення, е-скарги, тощо)	5,6
Надсилаю електронні запити щодо отримання публічної інформації, створеної суб'єктами владних повноважень (е-запити)	1,9
Відстежую інформацію щодо звітності за прибутками та видатками чиновників, прозорості фінансових операцій чиновників, звітів їх діяльності на посаді (е-декларації, е-звіти)	4,0
Відстежую інформацію про результати проходження різноманітних конкурсних проєктів, тендерів на закупівлю товарів або послуг державними установами, витрачання бюджетних коштів (е-бюджет, е-тендери, е-закупівлі система ProZorro)	2,3
Інше	2,6
Нічого з переліченого не роблю	33,3

У 2017 році, як і в попередні роки дослідження, переважає використання мережі задля отримання різноманітної соціально-політичної інформації: «читаю інформацію на сайтах різноманітних державних і недержавних організацій»; «відстежую новини суспільно-політичного життя»; «читаю блоги, сторінки політиків, громадських діячів». Тобто, українці сьогодні демонструють доволі пасивний рівень використання мережі задля задоволення своїх громадянських потреб. Водночас фіксується певна група українців, яка зазначає, що використовує мережу задля висловлення своїх думок та пропозицій з різноманітних питань суспільно-політичної проблематики для контактування з владними та громадськими структурами, підтримки конкретних соціальних заходів, які ініціюються користувачами в мережі Інтернет, тощо.

Дослідження засвідчує, що близько 12,7% українських користувачів здійснюють соціально-політичну неформальну online комунікацію (емоційно-комунікаційний блок громадянської активності), обираючи такі позиції громадянської online активності:

«висловлюю свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій тощо»; «залишаю коментарі на публікації з соціальних, суспільно-політичних питань»; «обговорюю на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя» (див. Табл.2).

Таблиця 2

Динаміка розподілу позицій, що віддзеркалюють соціально-політичну online комунікацію користувачів у відповідях на запитання: «Яку активність Ви проявляєте в мережі Інтернет?»

	2013 N=824	2015 N=1147	2017 N=1245
Висловлюю свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій тощо	2,7	5,4	4,5
Залишаю коментарі на публікації з соціальних, суспільно-політичних питань	5,6	9,2	7,1
Обговорюю на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя	3,9	8,5	5,3

Загалом, моніторинг особливостей громадянської активності українців у мережі Інтернет виявив основну загальну тенденцію online активності, притаманну сьогодні: зростання в суспільстві потреби в отриманні різноманітної політичної новинної інформації online та збільшення політично-забарвленої неформальної комунікації, обговорення соціально-політичної проблематики в мережі. Протягом останніх років відбулася вагома політизація активності українських громадян в інформаційно-комунікаційному просторі UAnety.

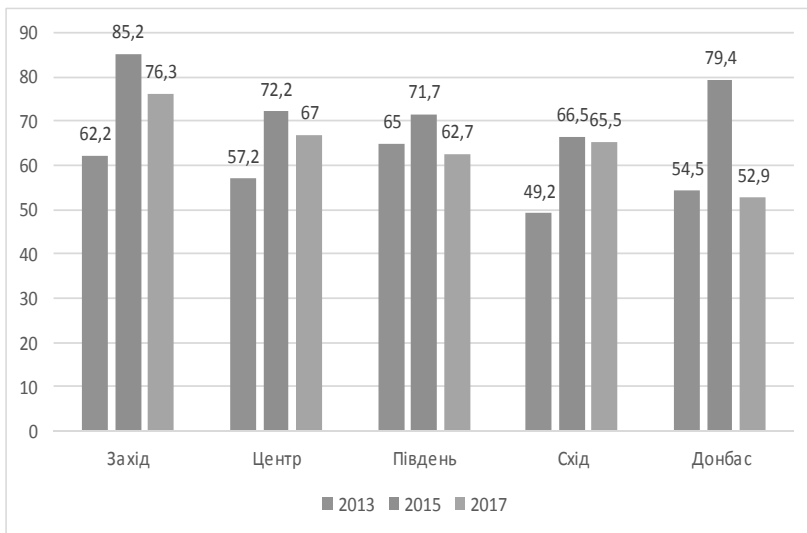
На нашу думку, таке збільшення соціально-політичної неформальної online комунікації (активність) демонструє небадуже ставлення людини до проблематики обговорення, емоційну значущість для неї питань обговорення, бажання виплеснути

накопичені емоції (образи або переживання), а також знайти емоційну підтримку, однодумців та прихильників у певних питаннях соціально-політичного спрямування.

Аналіз регіональних особливостей громадянської online активності засвідчив, що піковим роком такої активності в усіх регіонах протягом усього досліджуваного періоду був 2015 рік (див. Графік 3).

Графік 3

**Регіональна динаміка громадянської online активності
(%, 2013, 2015, 2017)**



За результатами дослідження найбільшу громадянську online активність демонструє Західний регіон. Причому ця тенденція простежується протягом усього часу дослідження цього показника. Центральний та Східний регіони дореволюційного 2013 року (дослідження проводилося в червні – липні) демонстрували найменшу громадянську online активність. У 2015 році ці регіони різко наростили таку online активність [3].

Аналіз засвідчив, що різкий стрибок громадянської online активності, який було зафіксовано у 2015 році, відбувся,

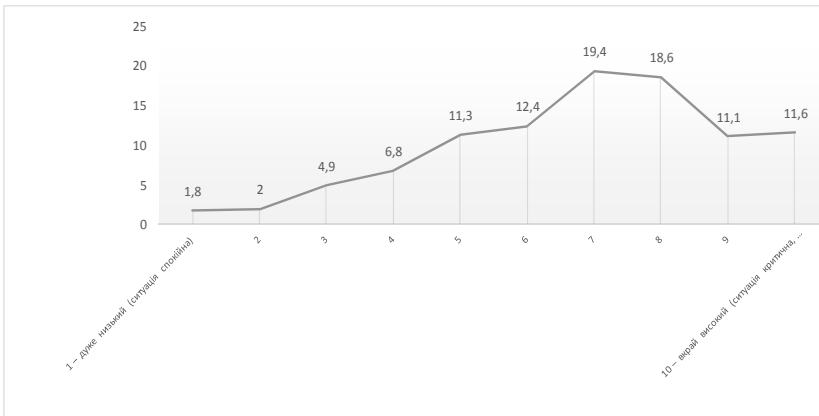
переважно, за рахунок збільшення реалізації потреби в отриманні новинної політичної інформації online та зростання проявів неформальної соціально-політичної online активності.

Регіональний аналіз неформальної соціально-політичної online комунікації виявив суттєві регіональні відмінності. Згідно з результатами дослідження 2013 року найбільшу емоційно-насичену активність під час обговорення соціально-політичних питань у мережі виявляли «Південь» та «Захід». Водночас, Східний регіон демонстрував найменшу емоційно-забарвлену громадянську активність в Інтернет-мережі. У 2015 році ситуація змінилася докорінно – відбулося значне нарощування емоційно-насиченої неформальної соціально-політичної online активності в Східному регіоні. Так, серед представників «Донбасу» зазначали, що «залишають коментарі на публікації з соціальних, суспільно-політичних питань» в Інтернеті у 2013 році 2,8%, у 2015 році – 12,4% («Схід» – 1,5% та 8,7%, відповідно), що «обговорюють на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя» у 2013 році 2,8%, у 2015 році – 14,4% («Схід» – 3,8% та 12,1%, відповідно). Відчутне (в три-чотири рази, порівняно з 2013 роком) зростання неформальної соціально-політичної комунікації в мережі стало вагомою регіональною відзнакою «Сходу» та «Донбасу». Таким чином, у 2015 році Східний регіон наздогнав інші регіони за цими позиціями. І хоча у 2017 році ці показники дещо знизилися порівняно з 2015 роком, можна констатувати, що регіони не-припиняють демонструвати соціально-політичну online небайдужість до ситуації в країні.

Значимо, що така неформальна online активність, з одного боку, може бути деструктивною – емоційно виснажливою та агресивною, сприяючи збільшенню соціальної напруженості в суспільстві. А з іншого – може надавати емоційну розрядку, а також позитивне відчуття того, що є підтримка та однодумці в болісних для людини питаннях суспільно-політичного спрямування.

Загалом, сьогодні українці досить високо оцінюють рівень напруженості в суспільстві, відповідаючи на запитання: «Як би Ви охарактеризували рівень напруженості в суспільстві сьогодні?» (див. *Графік 4*).

Рівень напруженості в суспільстві (%, 2017)



Причому серед чинників напруженості в сучасному українському суспільстві останнім часом – 9,3% респондентів виділяють «інформацію, яка поширюється через ЗМІ», а 7,1% – «інформацію та коментарі, які супроводжують спілкування в соціальних мережах Інтернет», як фактори, які найбільшою мірою впливають на збільшення соціальної напруженості в суспільстві.

Підсумовуючи результати дослідження громадянської активності в Інтернеті та особливості прояву неформальної соціально-політичної online комунікації можна дійти таких висновків:

Моніторинг ситуації щодо користування Інтернетом в українському суспільстві демонструє невпинне й динамічне зростання кількості українських користувачів усесвітньої мережі, засвідчує постійне нарощування та урізноманітнення інтернет-активності українців.

Моніторинг особливостей громадянської активності українців в мережі Інтернету виявив основну загальну тенденцію online активності: зростання в суспільстві потреби в отриманні різноманітної політичної новинної інформації online та збільшення політично-забарвленої неформальної комунікації, обговорення

суспільно-політичної проблематики в мережі. Протягом останніх років спостерігається вагома політизація активності в інформаційно-комунікаційному просторі UAnetу українських громадян усіх регіонів.

Особливістю виявів громадянської online активності протягом усього досліджуваного періоду стало те, що 2015 рік продемонстрував найбільший сплеск такої online активності. Аналіз засвідчив, що різкий стрибок громадянської online активності, який було зафіксовано у 2015 році, відбувся, переважно, за рахунок збільшення реалізації потреби в отриманні новинної політичної інформації online та зростання виявів неформальної соціально-політичної online комунікації.

Дослідження також виявило зв'язок між відчуттям зростання напруженості в суспільстві та реакцією користувачів Інтернету на неформальну соціально-політичну online комунікацію. Занадто емоційна реакція користувачів на соціально-політичну інформацію, яку вони отримують, спілкуючись у соціальних мережах, реагуючи на популярні пости лідерів думок та на коментарі інших користувачів, може сприяти нарощуванню агресивності та напруженості в суспільстві, зменшенню толерантності, бажання співчувати та критично сприймати інформацію.

Ігнорувати вплив online активності громадян на ситуацію та події в країні сьогодні стає неможливо. Неформальна, емоційно-насичена соціально-політична інтернет-активність, як барометр віддзеркалює ті ризики, які існують у суспільстві. В першу чергу вони пов'язані зі значною політизацією online активності користувачів усіх регіонів країни, яка має значне емоційне забарвлення. Така ситуація потребує пильної уваги, відстеження та аналізу конфліктного потенціалу суспільства, наслідками якого можуть стати некеровані радикальні соціально-політичні прояви та акції вже в offline просторі.

1. Злобіна О.Г. Фонова напруженість кризового соціуму // Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання. Тези доповідей та виступів учасників III конгресу Соціологічної Асоціації України, (Харків, 12 – 13 жовтня 2017 р.). Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2017. С.48–49.

2. Бойко Н.Л. Дигітальна нерівність в сучасних українських реаліях // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17). К.: Інститут соціології НАН України, 2016. С.137–149.

3. Бойко Н. Регіональні особливості соціально-громадянської активності в Інтернеті – інтегруючий чи дезінтегруючий чинник сучасного українського суспільства? // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 2 (16). К.: Інститут соціології НАН України, 2015. С.483–494.